

УДК 61:001.32

LIVE PATH AND CREATIVE ACHIEVEMENTS of professor A.R. Uvarenko in the development of domestic preventive medicine

ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ТВОРЧІ ЗДОБУТКИ професора Уваренка А.Р. у розбудові вітчизняної профілактичної медицини

МІСЦЕ В ІСТОРІЇ

Відомий вчений-гігієніст, організатор охорони здоров'я, науковець і педагог Анатолій Родіонович Уваренко належить до славної плеяди вихованців санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту. А.Р. Уваренко – доктор медичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки, державний стипендіат України.

Він був організатором і першим директором Інституту соціальної гігієни та управління охороною здоров'я МОЗ України, керівником Республіканського центру науково-медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи МОЗ України, викладав на кафедрі менеджменту охорони здоров'я НМУ імені О.О. Богомольця.

Справі професійного життя Анатолій Родіонович служив понад шість десятиліть. Видатних успіхів він досяг завдяки природній обдарованості та наполегливій праці. Він володів глибокою помислу, широким науковим світоглядом і енциклопедичними знаннями. Професора А.Р. Уваренка відрізняли ділова і рішуча принциповість, активна громадянська позиція, що органічно поєднувалися з високими людськими чеснотами.

Анатолій Родіонович Уваренко народився 1 травня 1935 року у селі Хомутець Брусилівського району Житомирської області у родині колгоспників. Дитячі і шкільні роки припали на період воєнного лихоліття та відбудови зруйнованих сіл і міст у повоєнний період.

1942 року він пішов до першого класу Хомутецької семирічної школи. Після закінчення навчання (1949 р.) вступив до Київської фельдшерсько-акушерської

школи. Жити самостійно і навчатись у Києві у перші повоєнні роки чотирнадцятирічному юнакові було непросто. Повертаючись у спогадах до цього періоду, він дякував долі, що потрапив в одну академічну групу з Юрієм Миколайовичем Щербанком, батьки якого були дуже чуйними і співчутливими людьми. Вони часто запрошували товаришів Юрія Миколайовича до себе додому, частували обідом або вечерю, підтримували морально і матеріально.

Після закінчення (1952 р.) Київської фельдшерсько-акушерської школи за спеціальністю санітарного фельдшера Уваренко А.Р. понад два роки працював помічником лікаря-епідеміолога районної санітарно-епідеміологічної станції міста Камінь-Каширський Волинської області.

Про роботу на Волині професор Уваренко А.Р. пізніше згадував, що епідемічна ситуація у Камінь-Каширському районі була тоді дуже складною. Серед сільського населення була поширена туляремія, дифтерія серед дітей реєструвалась так часто, як нині гострі респіраторні вірусні захворювання. Постійно виникали спалахи висипного тифу, малярії та інших інфекційних хвороб. З перших днів роботи молодому помічнику епідеміолога довелося очолити протиепідемічну бригаду медичних працівників і місяць провести в епіцентрі висипного тифу далеко від районного центру. В умовах реальної епідемічної небезпеки йому довелося опанувати профілактичні щеплення, подвірні обходи, санітарний нагляд за дитячими, харчо-

вими, виробничими об'єктами на селі, вести санітарно-просвітницьку роботу серед місцевого населення.

Ця і подальша протиепідемічна робота дозволила Анатолію Родіоновичу не тільки глибоко проникнути у суть вчення академіка Л.В. Громашевського про три рушії сили і закони епідемічного процесу, з якими він ознайомився у фельдшерсько-акушерській школі, а й переконатися у дієвості засобів і способів переривання передачі збудників інфекційних хвороб від джерела інфекції до сприйнятливого організму. З цього часу він починає формувати своє переконання і відстоювати точку зору, що організаційні, проти-епідемічні і гігієнічні втручання є не елементарними санітарними заходами, а науково обґрунтованими і ефективними медико-профілактичними технологіями.

У жовтні 1954 року Уваренка А.Р. було призвано до лав Військово-морського флоту, де він служив інструктором підводного навчального загону до лютого 1958 року. Після демобілізації він повертається на посаду помічника епідеміолога Камінь-Каширської санепідстанції Волинської області, а з вересня 1960 року стає студентом санітарно-гігієнічного факультету Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця.

Юнак активно поринає у вир студентського життя, з неабиякою цікавістю і насагою вивчає нові для нього теоретичні і професійно орієнтовані медичні дисципліни. Вже на першому семестровому іспиті з неорганічної хімії одержує у професора Д.М. Стражеска оцінку «відмінно» і тримає цю високу планку протягом 12 семестрів, успішно складає державні перевідні і випускні іспити.

Відмінне навчання Анатолій Родіонович вдало і органічно поєднував з громадською робо-

На прикладі життя і наукової діяльності Уваренка А.Р. висвітлюються етапи становлення і розвитку у незалежній Україні соціальної гігієни та управління охороною здоров'я, формування центру науково-медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи і створення менеджменту охорони здоров'я, наукові підвалини яких закладалися за його найактивнішої участі.

тою – був студентським деканом, активно займався науковими дослідженнями у науковому студентському товаристві, а з часом за відмінне навчання і активну громадську роботу в інституті йому призначають Ленінську стипендію. Після закінчення навчання прізвисько Уваренка було занесене до Золотої книги пошани Київського медичного інституту імені О.О. Богомольця (наказ № 956 від 25.06.1966 р.).

Вчена рада КМУ рекомендувала випускника на наукову роботу, і з 1 вересня 1966 р. він розпочав навчання в аспірантурі на кафедрі гігієни праці і професійних захворювань (її на той час очолював видатний вчений-гігієніст, професор, член-кореспондент АМН СРСР Шахбазян Г.Х.). Тоді у країні рееструвалася значна кількість гострих (у тому числі смертельних) і хронічних інтоксикацій пестицидами та іншими агрохімікатами у зв'язку з інтенсивністю хімізації сільського господарства. Виникла гостра необхідність у створенні наукового напрямку з токсикології і гігієни застосування пестицидів і агрохімікатів у сільському господарстві, який би дозволив науково обґрунтувати оздоровчі заходи. Для вирішення цієї проблеми з ініціативи Гайка Хачатуровича було створено спеціальну наукову лабораторію. Сконструйовано і встановлено експериментальні отруювальні камери з устаткуванням для відбору проб повітря, установки для дослідження умовних рефлексів і функціонального стану серцево-судинної, дихальної і ЦНС у лабораторних тварин, придбано прилади для біохімічних аналізів. Здійснювалися широкі експериментальні дослідження з вивчення токсичності і характеру впливу металічної ртуті, ртуть-, хлор- і фосфорорганічних пестицидів. У роботі брали участь викладачі кафедри І.М. Трахтенберг, В.Є. Балашов, М.Ф. Борисенко, І.В. Савицький, Г.О. Гончарук, М.М. Коршун, В.В. Черпак та інші. Вони стали колегами Анатолія Родіоновича.

Завдяки наполегливій праці він опанував методологію і методики гігієни праці, професійної патології і профілактичної токсикології. У вересні 1969 р. успішно захистив кандидатську дисертацію за спеціальністю № 756 гігієна і професійні захворювання на тему: «Сравнительная гигиеническая и токсико-

логическая характеристика некоторых фенил- и этилртутных пестицидов» (наукові керівники – член-кор. АМН СРСР Шахбазян Г.Х. та професор Трахтенберг І.М.). У дисертаційній роботі А.Р. Уваренко вперше вказує на гігієнічну роль вторинних джерел забруднення ртуттю повітря робочої зони за рахунок сорбції речовини матеріалами будівельних конструкцій складських приміщень. Він також встановлює, що специфічним проявом ураження ртутьорганічними пестицидами є блокування сульфгідрильних, аміних і карбоксильних груп сироватки крові та функціональних груп клітинних протеїнів, а це слугувало підставою для розробки методів ранньої діагностики, патогенетичної терапії і профілактики професійних інтоксикацій у сільському господарстві.

Після успішного завершення аспірантури на кафедрі гігієни праці і профзахворювань Уваренко А.Р. обирається на посаду асистента кафедри загальної гігієни. Кафедру очолював відомий гігієніст, блискучий лектор і педагог Габович Р.Д. Наступні вісім років Уваренко А.Р. працює викладачем, опановуючи викладацьку і лекторську справу.

1975 року Анатолію Родіоновичу було запропоновано посаду керівника Республіканського відділу (Центру) наукової медичної інформації та патентно-ліцензійної роботи МОЗ України. Це поклало початок цікавого для нього та корисного для медичної галузі загалом нового вектора наукової і практичної діяльності, який Анатолій Родіонович успішно продовжував і розвивав протягом наступного періоду свого професійного життя. Анатолій Родіонович починає формуватись і стверджуватись як визначний соціальний гігієніст, фахівець з соціальної медицини і організації охорони здоров'я.

Анатолій Родіонович дедалі глибше усвідомлює, що зі зростанням інформаційних потоків і засобів їх передачі, комп'ютеризацією і впровадженням ІТ-технологій у медичну науку і практичну охорону здоров'я наукова інформація стає потужним ресурсом і реальним важелем впливу на підвищення якості наукових досліджень і медичних послуг. Він готує і у 1987 році успішно захищає докторську дисертацію на тему: «Проблемы оптимизации научно-информационного обеспечения медицинской науки и

здравоохранения (социально-гигиеническое исследование)» за спеціальністю 14.00.33 – соціальна гігієна і організація охорони здоров'я. Виконав докторську дисертацію без наукового консультування, оскільки докторів наук з цієї проблематики в Україні до нього не було, він виявився цілком самодостатнім фахівцем. Офіційними опонентами, які високо оцінили науковий здобуток Уваренка А.Р., виступили високоповажні і знані на той час науковці соціал-гігієністи – член-кореспондент АМН СРСР Лісичин Ю.П., професори Процек О.Г. і Сеглієніце К.Б.

Проведеними дисертаційними дослідженнями Уваренко А.Р. довів, що оптимізація інформаційного забезпечення медичної науки і системи практичної охорони здоров'я в Україні може бути досягнута за рахунок підготовки професійних кадрів, акумуляції технічних і фінансових ресурсів, створення довідково-інформаційного фонду, формальних засобів наукової комунікації та установи (організації науково-медичної інформації), а також за рахунок методичного забезпечення, розвитку медичної науки, інформаційного забезпечення споживачів.

Професор Уваренко видав низку монографій з проблеми оптимізації науково-інформаційного забезпечення медичної науки і практичної охорони здоров'я: «Научная медицинская информация в учреждениях здравоохранения Украины» (К. : Здоров'я, 1981); «Научная медицинская информация в вопросах и ответах». (К. : Здоров'я, 1984); «Научная медицинская информация в документальных потоках» (К. : Здоров'я, 1988); «Информационные аспекты аварии на ЧАЭС (К. : изд-во Чернобыль», 1998). Ці книги користуються широким попитом у науковців і практичних лікарів.

Працюючи на посадах директора інституту і керівника Центру до 2005 року, Анатолій Родіонович не тільки науково обґрунтував роль, значення і місце науко-інформаційних ресурсів у системі медичної науки і профілактичної охорони здоров'я, а й запровадив сучасні технології інформаційних процесів у діяльність практичних установ охорони здоров'я, наукових медичних бібліотек, вищих медичних навчальних закладів. Він був співавтором «Руководства к практическим занятиям по гигиене

труда» (Київ, «Вища школа», 1986), навчального посібника «Гігієна праці (методи досліджень та санітарно-епідеміологічний нагляд» (Вінниця, «Нова книга», 2005). У цих навчальних посібниках, зокрема, вміщені глави «Методика пошуку, аналізу та обробки наукової медичної інформації по гігієні праці» і «Використання науково-інформаційних ресурсів у діяльності лікаря з гігієни праці», які допомогали багатьом поколінням студентів медико-профілактичних факультетів формуватись інформаційно озброєними лікарями-профілактиками.

1988 року за наказом МОЗ УРСР від 20.12.1988 р. № 262 було створено Київській науково-дослідний інститут соціальної гігієни та управління охороною здоров'я. Головні його завдання полягали у формуванні напрямів діяльності органів і закладів охорони здоров'я, спрямованих на формування здорового способу життя населення, його гігієнічного виховання, прогнозування медико-демографічних показників на основі вивчення популяційного здоров'я населення. Його першим директором став професор Уваренко А.Р., який очолював його протягом 5 наступних років, не полишаючи роботи у Центрі.

2006 року Анатолій Родіонович обійняв посаду професора кафедри соціальної гігієни і організації охорони здоров'я з підвищення кваліфікації керівних кадрів охорони здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, яку 2010 року було перейменовано на «кафедру менеджменту охорони здоров'я». Роботу з курсантами-керівниками ЗОЗ та структурних підрозділів Анатолій Родіонович поєднує з науково-методичним забезпеченням навчального процесу і науковими дослідженнями. Разом зі співробітниками кафедри він досліджує аспекти доказової медицини, клінічної епідеміології і превентивної медицини.

У цей період з-під його пера виходять монографії «Доказова медицина» (К.: «Здоров'я», 2009); «Клінічна епідеміологія – основа доказової медицини» (К.: «Здоров'я», 2009); «Превентивна медицина» (Житомир: «Полісся», 2014).

У монографії «Превентивна медицина» професор Уваренко на підставі власного досвіду наукової і практичної діяльності, а також аналізу вітчизняної і сві-

тової літератури окреслює предмет, завдання і методи превентивної медицини, яку він вважає більш широким і змістовнішим поняттям, ніж профілактика (первинна, вторинна, третинна), яка, на його думку, є лише складовою частиною превентивної медицини.

Сімейну медицину, зокрема, як основу первинної медико-санітарної допомоги населенню професор Уваренко трактує як комплексну медико-соціальну категорію, що складається з превентивної медицини (валеології і первинної профілактики) та лікувально-реабілітаційної медицини включно з вторинною профілактикою (профілактичним лікуванням). Саме це нерозривно пов'язане з двома векторами у діяльності сімейного лікаря, що дозволяє йому домогтись основної мети – правильного формування, збереження, зміцнення і відновлення здоров'я окремої людини та її родини з урахуванням генетичних, середовищних, соціальних чинників, способу життя.

Виходячи зі співвідношення профілактичної і превентивної медицини професор Уваренко визначає різні функції лікарів медико-профілактичного і лікувального профілів щодо застосування профілактичних технологій: якщо лікар санепідстанова, виконуючи контрольні та експертні функції, розробляє та організовує виконання профілактичних технологій, то лікар-лікувальник займається безпосереднім застосуванням зазначених технологій у повсякденній практиці.

Професор Уваренко був головним редактором «Медичного реферативного журналу України», заступником головного редактора журналу «Охорона здо-

ров'я в Україні», членом редколегії журналу «Лікарська справа»; підготував 12 кандидатів та 8 докторів наук. Опублікував майже 300 наукових праць. Нагороджений орденом Дружби народів, медалями, а також Грамотою Верховної Ради УРСР. Протягом багатьох років був членом спеціалізованої ради з гігієни, соціальної медицини, мікробіології і вірусології, головою апробаційної ради з соціальної медицини і організації охорони здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця.

Професор Уваренко мав широке коло друзів серед колег, учнів та шанувальників його професійного таланту. Анатолій Родіонович любив наукові дискусії (нерідко емоційно забарвлені і гострі). У них він дошукувався наукової істини і відточував майстерність публічних виступів. Друзі часто називали його «хомутецьким самородком» й провідним інтелектуалом медичної галузі. Указом президента № 692 від 19.02.1997 Уваренку А.Р. було присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України».

Анатолій Родіонович Уваренко завершив свій земний шлях 21 березня 2014 року. Похований на батьківщині.

Яворовський О.П.,
завідувач кафедри гігієни
та екології № 2, професор

Парій В.Д.,
завідувач кафедри
менеджменту охорони
здоров'я, медичний директор
клініки «Оберіг», професор

Шуляренко В.П., лікар
Шуляренко І.Ф., лікар

Надійшло до редакції 21.03.2021

ЛІТЕРАТУРА

1. Уваренко А.Р., Ледошук Б.О., Митник З.М. Доказова медицина у спектрі наукової медичної інформації, галузевої інноваційної політики та якості медичного забезпечення. К.: Здоров'я, 2009. 176 с.

2. Уваренко А.Р., Ледошук Б.О. Клінічна епідеміологія – наукова основа доказової медицини. К.: 2010. 216 с.

3. Уваренко А.Р. Превентивна медицина: монографія. Житомир: Полісся, 2014. 88 с.

REFERENCES

1. Uvarenko A.R., Ledoshchuk B.O. and Mytnyk Z.M. Dokazova medytsyna u spektri naukovoi medychnoi informatsii, haluzevoi

innovatsiinoi polityky ta yakosti medychnoho zabezpechennia [Evidence-Based Medicine in the Range of the Scientific Medical Information, Sectoral Innovation Policy and Quality of Medical Care]. Kyiv: Zdorovia; 2009: 176 p. (in Ukrainian).

2. Uvarenko A.R. and Ledoshchuk B.O. Klinichna epidemiologia – naukova osnova dokazovoi medytsyny [Clinical Epidemiology – Scientific Basis of Evidence-Based Medicine]. Kyiv: 2010; 216 p. (in Ukrainian).

3. Uvarenko A.R. Preventyivna medytsyna: monohrafiia [Preventive Medicine: Monograph]. Zhytomyr: Polissia; 2014: 88 p. (in Ukrainian).